

AJUNTAMENT DE LES BORGES DEL CAMP

VI Premi Literari Sant Jordi 1998

**PREMI
ASSAIG, MEMÒRIES I HISTÒRIA DE LES
BORGES DEL CAMP**

**ELS ANELLS DEL TEMPS.
Lectura a partir d'una
relació forestal del 1781
de
Jordi Càceres Silva**

ELS ANELLS DEL TEMPS. Lectura a partir d'una relació forestal del 1781.

Enfilars el barranc dels Horts des de la Riera, perdre's pel camí Fondo, remuntar pel camí dels Codolars i, pujar pel dels Pedrets fins al pla de la Codera és un dels itineraris més didàctics del terme de les Borges per entendre i comprendre passat, present i futur del nostre entorn natural. La ruta escollida permet veure una de les transformacions més grans del nostre paisatge. Des de la llera de la riera d'Alforja és fàcil distingir la vegetació que voreja aquests cursos de la Mediterrània, canyars i tamarits, i encara una ullada cap a l'Estret ens adonarà dels pins del Tafataner, un rotllo de pins vers, o dels lledoners situats enfront de mas d'en Comte –la primavera del 2000 s'hi calà foc. Seguint el barranc dels Horts, unes alzines ens sorprendran pel gruix de les seves soques i les seves immenses capçades. Més endavant, els estrats de sediments, que l'aigua ha anat llevant a les parets del camí Fondo, són una radiografia de la història geològica recent. Ja al camí dels Codolars, l'acció de l'home sobre el paisatge mostra el seu caràcter transformador: molts camps abandonats en mal estat, gran quantitat de marges que evidencien l'antiga presència de la vinya, unes parcel·les edificades durant un període sense normativa urbanística municipal, l'apropiació d'un camí secular amb un tancat –sense que cap administració hi posi mà (1998)-, miques de *matxaca* o de pitxolins que transportaven els camions de les pedreres de granit, o la resta d'un incendi intencionat que va arrasar la principal massa forestal del terme des del serret de la Podadora fins al bosc del Vidre, durant els dies 6 i 8 d'agost de 1984.

La ciència que estudia el mesurament del temps a partir dels troncs dels arbres és la dendrocronologia. L'arbre ens ofereix un calendari natural i climàtic a partir dels anells que podem observar quan es talla pla el seu tronc. Els investigadors han aconseguit reconstruir llargues cadenes cronològiques que poden remuntar-se fins a 5.000 anys aC., mitjançant la comparació i l'estudi dels troncs de fusta conservats i utilitzats en construccions molt antigues. Així mateix, es pot determinar allò que no diu cap document d'una regió o d'un territori.

Aquest assaig fa una lectura dels anells del temps, resseguint els cercles des de l'escorça fins a la medul·la, aturant-se especialment en la divuitena centúria. L'Arxiu Municipal conserva una interessant relació forestal de l'any 1781, que prové de la col·lecció de cal Dasca. L'exhumació del document ens permetrà fer una reconstrucció dels arbres i dels boscos del terme segons les espècies, observar la seva distribució geogràfica dins els límits sota la jurisdicció del batlle local i, finalment, fer-ne un estudi per propietaris. A més a més, hem tingut al nostre abast diversa documentació de l'època moderna complementària: les Ordinacions del 1654, el Cadastre de 1725 i una sentència del 1753.

L'APROFITAMENT DEL BOSC AL SEGLE XVIII

L'ascensió sorprenent de la viticultura en contra del boscam i dels conreus de cereal i oliverars és un fet admès pel propis contemporanis¹. La reducció de les superfícies forestals a les serralades Litorals i Prelitorals no és deu només a l'expansió dels vinyers, sinó també a l'elevat consum de fustes per a la construcció de vaixells² o per carbonejar³ durant tota l'època moderna. El bosc pirinenc hauria bastat per furnir a les principals drassanes de Catalunya de grans fustes, però els transports eren difícils. Per una altra banda, el bosc mediterrani, atacat alhora per la rompuda i el carboneig, fou aviat despulat i esdevingué insuficient⁴. Així mateix, durant aquest segle sorgeixen les idees i normatives protoconservacionistes⁵.

El cadastre de les Borges del 1725 considera els erms i els boscos com les propietats que havien de contribuir en menor mesura proporcional al reial cadastre, així quedava estipulat que per cada jornal el contribuent pagaria 2 sous. Aquest any s'anoten 107 parcel·les d'erm i 19 de bosc, que representen el 18,1% i el 3,2%, respectivament, del total de trossos de terra. La superfície ocupada pels erms eren 140,5 jornals, i l'extensió dels boscos era de 38,5 jornals. Ambdues significaven el 22,8% de la superfície aproximada del terme. El valor cadastral representava només el 0,4% del total⁶.

Les possibilitats que oferia el bosc eren aprofitades pels diferents sectors de la producció⁷:

- *Primera matèria per a les drassanes*

La carestia de fustes es produí per l'increment de les construccions navals. El 1746 la drassana de Barcelona és suprimida, i els centres de construcció s'instal·laren a Mallorca, el tram de costa entre Barcelona i Palamós i, la costa de Vinaròs⁸.

¹ Així ho recull MERCADÉ a *Els Capitans Generals* de Jaume Caresmar al seu *Discurso sobre la agricultura, el comercio y la industria ...* pàg. 129. VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. I, pàg. 361, diu que troba el fenomen roturador a totes les comarques de Catalunya. Vegeu també MOLAS, P. *Historia Moderna de España*, pàg. 393.

² MERCADÉ pàgs. 129-130.

³ Recordem que Catalunya fou molt deficitària en carbó, i es va veure obligada a importar carbó de Sicília i de Sardenya. *Gran Enciclopèdia de Catalunya*, vol. 2, pàg. 215.

⁴ VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. I., pàg. 361.

⁵ CRUZ OROZCO, J. "La concepción de la montaña y el conservacionismo", pàg. 80.

⁶ El cadastre de 1725 es troba depositat a l'Arxiu de la Plebania de Montblanc. La seva informatització i el seu estudi sistemàtic el vam dur a terme el 1992, sota la tutela del Dr. Lluís Navarro Miralles.

⁷ L'enumeració que hem confeccionat s'ha realitzat a partir de GRAU, J. - PUIG, R. (1992) *L'aprofitament del bosc a l'època moderna (la Conca de Barberà al segle XVIII)*, pàgs. 1 a 25, i de VILAR, vol. I, pàgs. 358 a 361.

⁸ GARCIA SANZ, A. *Història de la Marina*, pàgs. 409-410.

- *Artesania industrial*

La fusta tenia gran quantitat d'aplicacions secundàries per part de fabricacions locals molt especialitzades (basters, carreters, mànecs de ganivet, pipes de soca de bruc, etc.). Els boters arribaren a tallar els boscos joves de castanyers, espècie relativament limitada, que apareix principalment en formacions secundàries.

- *Construcció d'habitatges*

L'oferta de bigues de fusta no fou suficient per cobrir la gran onada d'edificació que acompanyà el renaixement demogràfic i econòmic modern. Els mestres de cases feien teulades, trespols, bastides, portes i finestres. Les substàncies resinoses dels arbres es feien servir per fer peges i quitrans, que utilitzaven com a vernís per a impermeabilitzar la fusta.

- *Combustible*

El bosc mediterrani de pi i d'alzina permetia al pagès escalfar-se, i també fer carboneres durant l'hivern, època de poca feina al camp. Alguns dels oficis que es proveïen de carbó eren els ferrers, serrallers o claveters.

La fusta de forn era racionalment tallada i comercialitzada en feixos a bòbiles, a olles d'aiguardent o a forns de pa, inclús es feia un carbó de menor qualitat.

- *Adob vegetal*

Els formiguers consistien en cremar terrosos de terra amb llenya o brossa, formant un conjunt ric en minerals com a adob per la terra de conreu.

- *Altres aprofitaments*

L'aprofitament humà del bosc anava més enllà de la fusta. La caça amb vesc i els llaços eren més generals que les armes de foc. Del bosc es plegaven castanyes, pinyons, mores, cireretes de pastor, bolets... Els porcs s'alimentaven de glans d'alzina o de roure. De les arnes plantades s'extreia mel i cera. Molts remeis de les malalties es trobaven en les herbes de bosc (esparnallac, farigola, fonoll, etc.). A l'hivern, s'empouava glaç en neveres o pous de gel, que era descolgat per al consum durant l'estiu, i utilitzat com a refresc de les begudes alcohòliques, o terapèuticament per tallar hemorràgies, combatre inflamacions o baixar la febre.

El sòl del bosc era també una font d'aprofitament. Les argiles eren utilitzades pels rajolers i teulers a les bòbiles. El guix i la pedra per a construccions. El subsòl era excavat per extreure minerals, com la mina de les Ferrateres. Al segle XX, les pedreres de granit del terme es van utilitzar per fer rodes de molí, llambordes, *matxaca* i pitxolins per a empedrar carrers i en la construcció.

LA RELACIÓ FORESTAL DEL 1781

L'Arxiu Municipal conserva una interessant col·lecció de documents sobre l'estat de les superfícies forestals durant el segle XVIII. L'Artur Dasca va recollir dins una carpeta de cartolina un document, format per unes tapes de pergamí amb enquadernat antic i un full solt que sembla cosit posteriorment, amb la inscripció "*Relació forestal del terme de les Borges del Camp feta l'any 1781*"⁹. Entre altres documents, també hi han dues sentències de la Reial Audència de Catalunya referents a la vila dels anys 1753 i 1797, que Dasca va transcriure literalment, i va enganxar amb el document original.

La sentència del 1753¹⁰ és la més interessant pels nostres propòsits, perquè és una sanció imposada al municipi de les Borges per l'incompliment de les Reials Ordenances referents a boscos i plantacions. El 27 de març del 1753 una comissió formada per quatre perits¹¹, feien una visita al terme per comprovar l'incompliment de la normativa forestal, que tan poc escrupolosament seguia el municipi. El recompte final era de 765 arbres, 30,75 jornals de bosc i 1.540 plançons d'àlber, que pertanyien a un total de 51 propietaris. Les irregularitats i conclusions del text de la sentència són:

- Les rieres i els barrancs del terme es trobaven nus d'arbres, i els que hi havien no eren de bona qualitat per a la construcció a les drassanes¹², només eren útils per a la construcció de cases i per al foc.
- El bosc es trobava molt brut i ple de malesa. La Reial Ordenança del 31 de gener de 1748 i la Reial Instrucció del 1751 ordenaven que la massa forestal d'un terme augmentés a raó de tres arbres per habitant cada any, els quals havia de plantar el municipi a una separació de 16 a 20 pams. Els representants del comú van declarar ocupar-se d'aquesta tasca, tot i que argumentaven les sequeres i les destrosses que havien patit. La distància entre arbre i arbre trobada va ser menor a 14 pams.
- La poca cura de la justícia de la vila en el compliment de les Ordenances de l'Estat¹³.

⁹ En el foli 1 del llibre hi figura: "Libra en que estará notat tots los Abras de servei que se han econtrat en la visita que ha fet lo Sr. Dn. Joseph Alonso henriquez Ministro de la Provincia de Tarragona dia set de 7bre. 1781, consta de 14 fullas ab una y ...(illegible) de..."

¹⁰ Consta de 20 folis.

¹¹ Els pèrits proposats foren dos per l'Estat, Andres Chereguini, subdelegat de "montes y plantios de la ciudad y provincia de Tarragona" i un "carpintero de ribera" (mestre d'aixa). I dos pel municipi, dos regidors del comú de la vila.

¹² "Y el dho. maestro Delineador (mestre d'aixa) particularmente dixo que no tenia que señalar maderas algunas para el RI. Servizio" (fol. 12).

¹³ "...resulta el descuydo que han tenido las Justicias (locals) hasta este dia en el fomento, policia y cuydado de esta. ". La condemna imposada fou de 10 lliures (foli 16). També els propietaris "pagaran de bienes propios las penas en que se declaren y hallaren yncursos" (foli 17). La preocupació del municipi per la seva riquesa forestal quedava ja reflexada a les Ordinacions del 1654, on vuit ordenances feien referència a la protecció general del bosc i dels arbres, dues a la de les alzines, dues a la dels pins i altres dues a la de les moreres, com a aliment dels cucs de seda.

- La desqualificació del terrer de les Borges per a cultius industrials, a causa del vent pel seu component marítim tan perjudicial per aquests cultius. Especialment s'estaven referint al cànem, tan útil per a les cordes de les galeres¹⁴.
- La prohibició que cap bestiar entri en el bosc, ni en els planters d'arbres joves¹⁵.
- Nomenament d'un guardabosc.
- Nova publicació de l'Ordenança del 1748, i de la Instrucció del 1751, i fer un pregó proclamant-les. Totes aquestes referències documentals a anys anteriors, indiquen que el problema no era nou, i que la justícia supramunicipal havia hagut de posar-hi mà, a causa del poc control que en feien els prohoms locals.

La següent relació forestal que trobem correspon a l'any 1781, feta arrel de la visita del delegat territorial de l'Estat a Tarragona en data 1 de novembre. Aquesta relació és molt rica documentalment, perquè ens permet saber les espècies forestals (290 arbres i 26,26 jornals de bosc), la seva distribució per partides del terme i els propietaris (36 persones). A partir d'aquesta data i fins el 1785 trobem tota una sèrie d'anotacions que indiquen, principalment, els pocs recursos econòmics que tenia la Universitat per fer front a les despeses derivades de les ordenances de l'Estat:

- El gener de 1782 es tallen 14 àlbers propietat del Comú, dels diners extrets es compren els dos llibres que mana la llei, i es paguen els treballs del guardabosc.
- A començaments de gener comencen a plantar els arbres, però la sequera i el vandalisme els malmeten¹⁶.
- La darrera anotació correspon a un ordre del ministre de Marina del setembre de 1785 amb l'obligació de facilitar una relació dels arbres tallats cada mes i, que es facin les visites de boscos a la màxima brevetat, eliminant els deutes anteriors. La contestació del batlle no es feu esperar, donant fe de la gran plantada feta durant el 1782 i la seva mala fortuna.

¹⁴ "Y han reconocido tambien no ses dho. terreno á proposito para cosechas de cañamo, y tener carriles corrientes á la mar distando de ella como cosa de quatro horas." (foli 12).

¹⁵ "Ningun ganado entre á pascentar en los bosques ni parages en donde haya y se ejecutare pantio de arboles" (foli 18). Aquesta preocupació ja queda recollida en les Ordinacions del 1654 (núm 20). Aquest problema va ser resolt per la Reial Sentència del 1797, que obligava a nomenar dos pèrits, un per part del propietari i l'altre per part del ramader, per resoldre els danys ocasionats pels ramats amistosament.

¹⁶ "...per aver vingut tot lo any 1782 esteril de Aygua abundans com necesitavan pera viurer los dits freixas ha resultat se han mort tots, y que los 23 freixas que se han plantat a la font encara que alli tenian aygua; per ser a una vora del cami Real (...) es imposible lo podero Guardar, estos los han trencat tots..." (foli 5).

Les espècies forestals trobades el 1781

Les espècies forestals documentades s'han classificat en arbres mediterranis (alzines i pins), arbres de ribera (àlbers, freixes i oms) i conreus llenyosos (noguers). En el quadre 1, comparem les espècies anotades el 1753 i el 1781.

Quadre 1. Espècies forestals, 1753 i 1781.

Espècies	ANY 1753				ANY 1781			
	Jornals	Arbres	%	Plançons	Jornals	%	Arbres	%
Alzina		36	4,7	1540			35	31,4
Pi	30,75	306	40,0		23,25	88,6	91	12,1
Àlber		375	49,1		3	11,4	109	37,6
Freixe		9	1,1				30	10,3
Om		-	-				3	1,0
Noguer		35	4,6				22	7,6
Castanyer		4	0,5				-	
TOTAL	30,75	765	100,0	1540	26,25	100,0	290	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir de la sentència del 1753 i de la Relació Forestal del 1781.

Les diferències en el nombre d'arbres entre ambdues dates pot ser deguda a la naturalesa de les fonts, ja que es tracta d'una sentència i d'una relació registrada per al servei de l'Estat i de la Marina, peròensem que aquesta suposició no té fonaments, perquè en la confecció de les dues relacions es fan participant tant perits de l'Estat com del Comú de la Vila. Una altra de les causes que podria indicar l'elevada diferència, que en cas dels arbres és de 475 exemplars, és la forta sequera que entorn els primers anys de la dècada de 1750 es va patir de forma generalitzada a tota Espanya¹⁷. I, finalment, també podríem atribuir la diferència a la roturació de la terra per plantar vinya, plantejament més provable.

A continuació, fem un anàlisi per espècies:

- L'alzina (*Quercus ilex*) és l'arbre mediterrani per excel·lència, corpulent i de creixement lent, la seva fusta és molt dura, s'ha fet servir tradicionalment per fer eines i mànecs diversos i, també carbó de carbonera o ramatge pels formiguers. El 30% dels arbres eren alzines el 1781, mentre que el 1753 només representaven el 4,7%, tot i que el nombre d'exemplars es manté estable.
- Les dues espècies de pi que anomena la relació del 1781 són el pi bord, ara també dit blanc (*Pinus halepensis*), i el pi ver, conegut també com a pinyoner (*Pinus pinea*). El primer és esquifit i tort, molt present arreu del terme, ja que la destrucció dels alzinars i de les màquies li ha representat una gran avantatge de desenvolupament, la seva fusta té

¹⁷ MOLAS, P. *Historia Moderna de España*, pàg. 393.

aprofitament per a treballs bastos. El pi ver es caracteritza per l'esveltesa del seu tronc i l'àmplia capçada, viu en terrenys sorrencs i ajuda a consolidar-los, per aquest motiu és present en marges de riera i barrancs. El seu principal aprofitament són els pinyons, molt apreciats en pastisseria. El 1781 es computen de forma conjunta, perquè no sempre s'especifica si és pi bord o ver. Els boscos existents eren majoritàriament de pi (23,25 jornals i 35 arbres), així succeïa també el 1753, on el pi era el segon arbre més present al terme.

- L'àlber (*Populus alba*) és l'arbre més important durant la segona meitat del segle XVIII, a causa del seu creixement ràpid (superior als 20-25 metres) que ha donat troncs llargs, i fusta molt tova i dòcil de treballar. L'àlber és fàcil de trobar a totes les barrancades, perquè se situada molt a prop del nivell freàtic, tant sols a 1 ó 2 metres.
- El freixe (*Fraxinus oxycarpa*) és un altre dels arbres de ribera, però més residual. El 1781 representava el 10% dels arbres registrats al terme. La seva fusta és molt apreciada per la seva lleugeresa i elasticitat, s'utilitza per fer mànecs, bastons i escales. Els carreters utilitzaven la seva fusta per al radi de les rodes de carro. També és un arbre que era molt considerat per la població per les seves virtuts medicinals¹⁸.
- L'om (*Ulmus minor*) es presentava ja com un reducte el 1781, només es comptaven 3 arbres. Actualment, no hi ha cap al terme municipal. La fusta de l'om té aplicació en tots aquells treballs en què es requereix una bona resistència a la humitat, arbre molt apreciat pels mestres d'aixa. La seva fulla es donava al bestiar per alimentar-lo. La poca representació d'aquest arbre pensem que és deguda a l'expansió dels conreus: l'om neix a l'exterior de les arbredes de ribera, és a dir, als límits dels barrancs on hi ha ambients humits, ja que van a cercar l'aigua més avall que els àlbers (3 metres). Aquest fet natural fa que hagin estat substituïts pels conreus que aprofitaven fins al marge de les barrancades i rieres, o degradats per una bardissa que s'intercala entre els conreus i el marge de la vegetació de ribera.
- El noguer (*Juglans regia*) és un arbre de conreu, però molt apreciat per la seva fusta que es treballa en làmines fines a fusteries, ebenisteries i torneries, es feien culates de fusell, caixes de carretes per a la cavalleria, i la seva escorça s'aprofitava com a àcid tànic pels tintorers. L'any 1781 representava el 7,6% de les espècies.

Distribució territorial per partides

El terme municipal s'ha dividit en quatre quadrants, segons els punts cardinals, i s'ha distribuït les espècies per arbres i per jornals. De les onze partides que s'anomenen el 1781, només una (la Trilla) ens és desconeguda, per això s'ha comptabilitzat a part. Les divisions s'han reflectit en el mapa 1, i els resultats es donen en el quadre 2.

¹⁸ CENTRE DE LECTURA (1927) "Les virtuts medicinals del freixe".

Quadre 2. Distribució forestal per partides, 1781.

	Alzina	Pi		Àlber		Freixe	Om	Noguer	Total	
	Arbre	Jornal	arbre	jornal	arbre	arbre	arbre	arbre	jornal	arbre
Horts			21					3		24
Valls		20,00			9				20,00	9
NORD		20,00	21		9			3	20,00	33
Ferreteres	20							9		29
NORD-OEST	20							9		29
Canal/c. Reus	1			2,75	12	30	3	3	2,75	49
Fontanelles	2				16			4		22
Parrots	11			0,25	16				0,25	27
Planes	18	1,25	3		32			1	1,25	54
EST	32	1,25	3	3,00	76	30	3	8	4,25	152
Clots	2		18		18					30
Guinarderes		0,25							0,25	
Rieral	39	1,75							1,75	39
SUD	39	2,00	10		18				2,00	69
Trilla			1		6			2		8
TOTAL	91	23,25	35	3,00	109	30	3	22	26,25	290

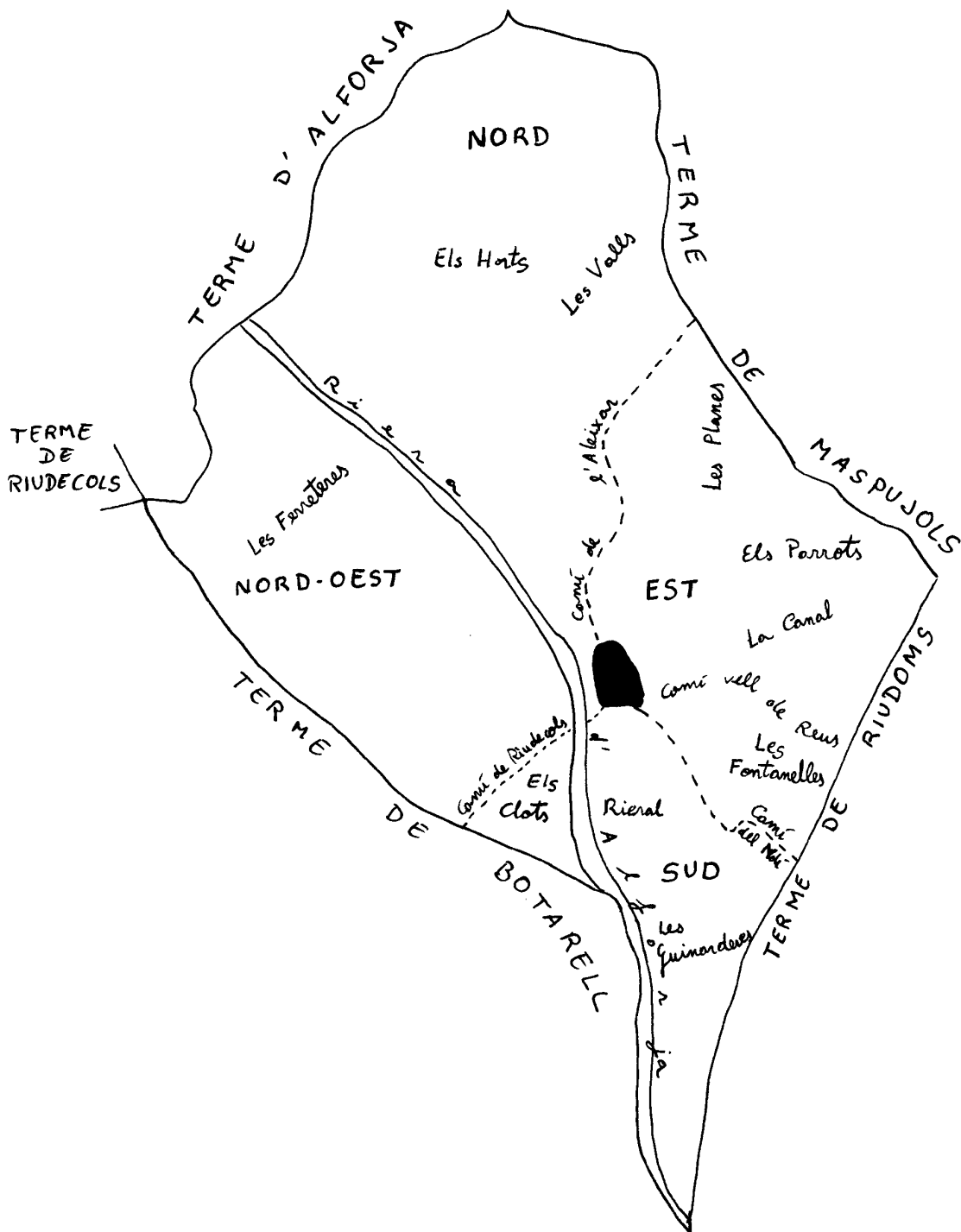
Font : Elaboració pròpia a partir de la relació forestal del 1781.

El sector nord està format per les Valls, on abunden els boscos de pi (20 jornals), i el barrancs dels Horts, en què a més a més d'abundar els pins (21 arbres), també, hi ha altres arbres de ribera (9 àlbers). La vall de les Ferreteres configura el sector nord-oest, format per alzines (20 arbres). En definitiva, el nord del terme, muntanyós i roquissar, estava poblat principalment per espècies mediterrànies.

El sector de llevant del terme estaria delimitat pel nucli urbà, el camí de l'Aleixar al nord i el camí del Molí al sud, hi incloem les partides de la Canal i el Camí de Reus –ambues s'anomenen conjuntament-, les Fontanelles, els Parrots i les Planes. Hi transcorren barrancons encaixonats que pertanyen a la conca hidrogràfica de la riera de Maspujols. La vegetació del 1781 estava formada principalment per arbres de ribera (76 àlbers, 30 freixes i 3 oms), encara que també hi abundaven les alzines (32 arbres).

El sud del terme el formen partides de la conca de la riera d'Alforja, són terrenys plans, sedimentaris, amb petites barranques que desguassen a la Riera. Inclou els Clots, les Guinarderes i els Rierals. El 1781 apareix, principalment, l'alzina (39 arbres) i el pi (10 arbres). L'arbre de ribera dominant era l'àlber (18 arbres) -avui, per aquesta zona se'n veuen ben pocs.

Mapa 1. Distribució en sectors del terme municipal.

La propietat dels boscos

La sentència del 1753 dóna un total de 51 propietaris, mentre el 1781 només n'apareixen un total de 36 propietaris, la qual cosa fa pensar més en una disminució de les superfícies forestals durant la segona meitat del XVIII, que pas en una concentració de la propietat en poques mans.

El 1781 només 11 propietaris tenen jornals de bosc, mentre els que tenen arbres en propietat són 31. Un propietari, el Dr. Francesc Mestre, concentrava la majoria de la propietat de bosc amb 20,75 jornals. El nombre major d'arbres es concentrava en cinc propietaris (41%), que tenien entre 20 i 40 arbres. Un sol propietari, Antoni Mariné tenia 46 arbres (15,9%).

Quadre 3. Distribució dels propietaris d'arbres, 1781.

Núm. arbres	Núm. propietaris	Total arbres	%
Més de 40	1	46	15,9
De 20 a 40	5	119	41,0
De 10 a 20	5	75	25,9
De 5 a 10	2	12	4,1
Menys de 5	19	38	12,4
Total	31	290	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir de la relació de 1781.

RECONSTRUCCIÓ DE LES SUPERFÍCIES FORESTALS AL SEGLE XVIII

Durant la segona meitat del segle XVIII, les superfícies forestals del terme de les Borges del Camp s'havien reduït entorn d'un 25%, segons les dades comparatives que disposem entre 1753 i 1781. La causa principal d'aquest endarreriment és degut a l'expansió de la vinya, que va esdevenir un monocultiu important per l'economia local.

Tot i aquest fenomen, l'aprofitament del bosc és continu per la població. La Marina de l'Estat continua, també, mantenint el seu interès en els boscos de ribera que hi havia al terme, tan apreciats per la seva fusta utilitzada a les drassanes, amb tallades que sovint anaven acompanyades del requisament de carros i bestiar per al transport. El desenvolupament de les masses forestals va tenir, però, inconvenients que no estimulaven el seu creixement: l'artigatge de botjars i boscos, els ramats que malmetien els arbres novells i els plançons, el vandalisme que va fer perdre plantades joves considerables, però, especialment, la tala incontrolada a causa de la incipient construcció d'edificacions.

El bosc mediterrani de pi i alzina es trobava principalment localitzat a les partides muntanyoses de les Valls i de les Ferreteres, mentre les arbredes d'interès econòmic i de major varietat ecològica es trobaven entorn les partides de terra situades a l'est del nucli urbà (les Planes, els Parrots, les Fontanelles i la Canal).

Bibliografia

BADIA, A. - ESTRADA, R. - VILANOVA, I. (1983) *Els boscos de Catalunya*, vol. II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

CARDÓ SOLER, J. (1983) *L'evolució dels conreus al Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*, Institut d'Estudis Vallens, Valls.

CENTRE DE LECTURA (1927) "Les virtuts medicinals del Freixe segons el poble", dins *Revista del Centre*, any VIII, núm. 166, pàgs. 33-35, Reus.

CRUZ OROZCO, J. (1995) "La concepción de la montaña y el conservacionismo: el ejemplo de Elisée Reclus" en *Cambios regionales a finales del siglo XX*, AGE-Universidad de Salamanca, pàgs. 79-84.

DASCA SUMSI, A. (1934) "Papers vells" dins *Revista del Centre*, núm. 249, pàgs. 14-34.

FOLCH GULLEN, R. (Dir.) (1989) *Història natural dels Països Catalans*, vol. 7, Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

GARCIA SANZ, A. (1977) *Història de la marina catalana*, Editorial Aedos, Barcelona.

GRAU, J. M. - PUIG, R. (1993) *L'aprofitament del bosc a l'Època Moderna (La Conca de Barberà, segle XVIII)*, Episodis de la Història, 279, R. Dalmau editor, Barcelona.

HIJAR PONS, R. (1984) *Els arbres del nostre paisatge*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

JOVE HORTONEDA, F. (1981) *Toponímia de les Borges del Camp i el seu terme municipal*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus.

MERCADER, J. (1980) *Els Capitans Generals (segle XVIII)*, Biografies Catalanes, 10. Ed. Vicens-Vives, Barcelona.

VILAR, P. (1987) *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. I, Edicions 62, Barcelona.

ADDENDA

Com a ampliació d'alguns aspectes sobre els boscos al segle XVIII, l'autor va publicar l'article "*Més sobre la riquesa forestal al segle XVIII*", a la revista local LA BORJA (2000), núm. 96 pàg. 24-25.

MÉS SOBRE LA RIQUESA FORESTAL AL SEGLE XVIII

Per Jordi Cáceres-Silva

De la poca documentació antiga que conserva les Borges hi ha unes notes sobre l'estat dels seus boscos i dels arbres del terme amb utilitat forestal durant la segona meitat del segle XVIII. Aquesta utilitat venia donada, especialment, per l'interès que despertava en la Marina l'obtenció de matèria primera per a les seves drassanes.

El 1997 vam escriure un assaig titulat: "Els anells del temps. Lectura a partir d'una relació forestal del 1781", que feia un repàs sobre l'estat de les masses forestals i la seva problemàtica. Ja aleshores vam incloure algunes dades que ens oferien una sentència de la Reial Audiència de Catalunya de 1753, sobre les sancions imposades al municipi de les Borges per incompliment de les ordenances de boscos i plantacions.

Però mancava una comparació per esbrinar què va passar realment a les superfícies forestals amb l'expansió de la vinya. Hem considerat oportú la contrastació de les dades estadístiques d'ambdues fonts, que ens podrien ajudar a reconstruir una mica quina seria la fortuna del bosc durant el segle XVIII, a partir de tres dates (1725, 1753 i 1781).

UN ANTECEDENT

El cadastre de 1725 és un primer antecedent per conèixer l'estat del bosc durant la divuitena centúria. El total de parcel·les de bosc anotades era de 19 (38,5 jornals), mentre els erms en sumaven 109 (140,5 jornals); tot plegat significava que el 22,8% de la superfície municipal eren terres incultes, les quals només representaven el 0,4% del valor cadastral. Aquesta font té una imprecisió: no conté els arbres forestals aïllats que hi havia al terme, com per exemple els dels barrancs o camins.

La superfície de bosc era només el 4,8% del terme. Aquesta informació denota que la vinya i els mallols ocupaven ja una superfície ben considerable en el primer quart del segle XVIII. Els borgencs, doncs, havien arrabassat una bona extensió del terme, inclòs les parts més altes i boscoses, en busca d'incrementar la seva renda agrícola. Així ho constatem també en l'estudi fet per partides i parcel·les de conreu, a partir de les dades aportades per aquell cadastre.

Això suposa que a la vila el canvi agrícola ja s'havia iniciat almenys cap al començament de 1700, si tenim en compte l'edat dels ceps i l'existència de 92,72 jornals de vinya de 1ª classe, 254,25 jornals de 2^a, ambdós en plena producció, i 56 jornals de mallol. En resum, el 51,6% de superfície municipal eren vinyes, i el seu valor cadastral representava el 33,7%.

ESPÈCIES FORESTALS

Els recomptes forestals es feien a través d'una comissió bipartida, formada per dos delegats de l'Estat –un representant de “Bosques y Montes” i un mestre d'aixa- i dos comissionats locals –dos experts designats pel municipi, que sovint eren dos jurats o regidors.

Les superfícies de pinar són la única espècie que es comptabilitza en jornals, la qual cosa volia dir que el bosc autòcton d'alzinar ja havia desaparegut. El 1725 es comptaven 38,5 jornals de bosc, el 1753 uns 30,75 jornals i el 1781 uns 26,25 jornals. Així doncs, en un període de 56 anys les superfícies forestals van retrocedir més d'un 30 per cent.

Les poblacions d'arbres que perden presència entre el 1753 i el 1781 són: els pins, passen d'haver-hi 306 exemplars aïllats a 91; els àlbers també experimenten una forta delmada, van de 375 arbres a 109; els noguers van de 35 a 22 arbres i; els 4 castanyers del 1753 que hi havia al terme, desapareixen.

Per contra, les alzines mantenen el nombre d'exemplars, 36 i 35 alzines respectivament. Els freixes guanyen presència, de 9 passen a ser 30 arbres. I, finalment, mentre no apareix cap om el 1753, vint-i-vuit anys després en consten 3.

Una diferència tan notable (428 arbres menys) pot ser deguda al creixement de les noves plantades de vinya, tot i que no cal descartar la possibilitat d'afecció de la gran secada que es va patir cap als primers anys de la dècada de 1750 de forma generalitzada.

Un aspecte destacable de la sentència de 1753 és l'anotació de plançons, de manera que el 1781 no es té cura de fer-hi esment exprés, però sí d'anotar els danys que causaven els ramats i el vandalisme. Així trobem consignats 1.537 plançons, principalment d'àlbers: 500 pertanyien als Sardà, 300 al Dr. Aleix Mestre –un hisendat de Reus- i 160 al Comú de la Vila.

Quadre 1. Arbres aïllats al terme de les Borges, 1753-1781.

	1753			1781		
	Núm propietaris	Total arbres	% arbres	Núm propietaris	Total arbres	% arbres
Més de 40	4	354	49.3	1	46	15.9
De 20 a 40	7	205	28.6	5	119	41.0
De 10 a 20	4	60	8.4	5	75	25.9
De 5 a 10	8	50	6.9	2	12	4.1
Menys de 5	20	49	6.8	19	38	12.4
TOTAL	43	718	100.0	31	290	100.0

Font: Elaboració pròpia.

ELS PROPIETARIS

La sentència del 1753 dóna un total de 43 propietaris, mentre el 1781 n'apareixen un total de 31. D'aquests, només 14 i 11 tenen jornals de pinar, respectivament. El 1753 consten a més a més que 22 contribuents tenen plançons en propietat. Al quadre de la pàgina anterior es pot veure la distribució de propietaris per nombre d'exemplars aïllats.

La consulta per propietari mostra la concentració del bosc en poques mans, això significa que el 1781 els grans hisendats havien optat majoritàriament per transformar les superfícies forestals. La comparació dels llinatges propietaris de la majoria del bosc i dels arbres (Giol, Martorell i Sardà), indiquen que el 1781 tenien ja poca propietat forestal. Només el Dr. Mestre concentrava la majoria de la propietat del bosc el 1781 (20,75 jornals), mentre Antoni Mariné posseïa el 15,9% dels arbres comptabilitzats de forma aïllada (46 exemplars).^α